

Geopolitika

Geopolitické teorie

Geopolitika – vývoj pojmu v čase

- Geopolitika (*Geopolitics*)
- význam pojmu se měnil v čase
- význam pojmu je různý podle kontextu

Geopolitika – geografické pojetí

- nejasná definice, buď
- ...disciplína zabývající se vztahem mezi politickými jevy a procesy a geografickým prostorem
- resp.
 - ...teoretická koncepce pokoušející se popsat zákonitosti pohybu moci a síly v prostoru
- případně
 - ...způsob analýzy politických problémů upřednostňující teritoriální souvislosti

Geopolitika – žurnalistické pojetí v politice

- ...totéž co „světová politika“ příp. „politická geografie“
- ...geopolitický = „velmocenský“ nebo prostě „mocenský“
- ...často jen pomocné slovo bez zřejmého významu zdůrazňující nebo zesilující vlastní tvrzení (...geopolitický = „důležitý, významný“)

- do 1945: synonyma
- Nyní trochu s nadsázkou:

***Politická geografie vidí stát z hlediska prostoru,
geopolitika prostor z hlediska státu.***

(K. Haushofer)

- Teoretický základ pojmu položil F. Ratzel (1897), ačkoli on sám pojem nikdy nepoužil
- Autor - R. Kjellen, žák Ratzla, švédský politik, profesor práva v Uppsale – termín použil v roce 1899
- Od roku 1899 se termíny politická geografie a geopolitika používaly jako synonyma
- V meziválečném období v Německu vznikla významná geopolitická škola
- Do vývoje ústavu a německé školy ale zasáhla druhá světová válka
- Historická zkušenost s Německem stačila k tomu, aby se téměř celá poválečná generace polit. geografů distancovala od německé školy a od samotného pojmu

- Od 60. Let velký rozvoj politické geografie – zaměřená hlavně na stát, jeho uspořádání, vztah centra a periferie, hranice, volby
- Geopolitické texty se objevují až v 70. a 80. letech – tři důvody
 - Změna poválečného systému mezi východem a západem – vedla k obnovení zájmu o geopolitiku, pojem používají politici, novináři..hlavní zásluha tehdejší státní tajemník USA – Henry Kissinger
 - Nástup nové generace politologů, termín geopolitika pro ně nemá pejorativní nádech a nemají předsudky vůči německé škole
 - Nej – internacionalizace politických procesů, komplexnost a integrační tendence 90. Let vedou k upuštění od tématu „stát ve svých hranicích“, což je hlavně otázka politické geografie, nové uspořádání vyžaduje nový přístup – geopolitika umožňuje globálnější pohled na vztah mezi politickými jevy a procesy a geografickým prostorem – národní měřítko už nestačí

Členění geopolitiky

- ...z hlediska prostoru, pro který se aplikuje:
- **Vnější geopolitika** (zkoumá vztahy mezi státy)
- **Vnitřní geopolitika** (*innergeopolitics*, zkoumá vztahy uvnitř státu)

- ...podle prostorového měřítka:
- **Globální geopolitika** (zkoumá vztahy na globální úrovni, hráči jsou mezinárodní organizace a globální velmoci)
- **Makroregionální geopolitika** (na úrovni skupin států–regionální mezinárodní organizace)
- **Státní geopolitika** (na úrovni státu)
- **Regionální a lokální geopolitika** (menší územní celky)

- ...podle formy (N. S. Mironenko):
- **Praktická geopolitika** slouží k „aplikaci“ geopolitiky při:
formulování národních / státních zájmů
 - identifikaci vnějších hrozeb národa / státu
 - reakci na hrozby
 - má často ideologický nebo nacionální akcent v obsahu a závěrech
- **Akademická geopolitika** slouží k formulování všeobecných zákonitostí (nezatížených „původem autora“)

První geopolitické práce - východiska

- nejasný podíl dědičnosti a vlivu prostředí na vlastnosti jedince

- prostor byl reálná překážka v pohybu

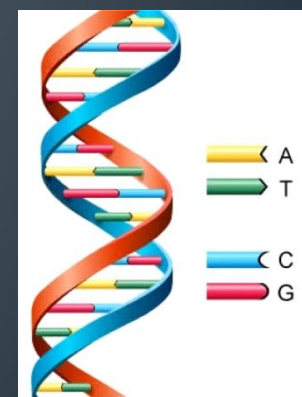
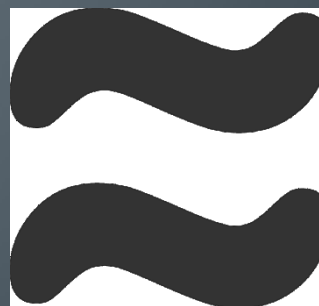
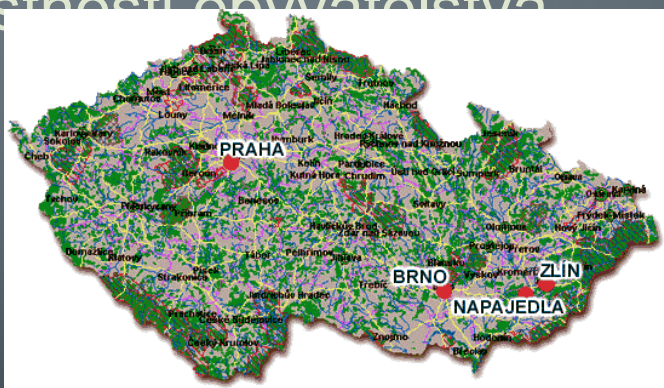
- „nepřátelé“ byli fyzicky oddělen

- dnes už mnohé z toho neplatí
- zánik klasických frontových *linií*, apod.
- Způsob vedení útoku, války dnes?

Geografický determinismus

- představa, že charakter *socioekonomické sféry* je úzce příčinně spjat s vlastnostmi *fyzickogeografické sféry*
- proto můžeme například z vlastností prostřední odvodit charakter hospodářství, ale i fyzické, psychické a charakterové vlastnosti obyvatelstva

- *Tam příroda a spolu i jiné síly vytvořily z člověka bytost podnikavou, pracovitou, energickou a zdravou, tu bytost lenivou s duší až zatemnělou, osudově vyčkávající běh věcí, tam zdravou, statnou, silnou, tu vyzáblou, nemocnou, slabou, tam výbojnou, tu podléhající nadvládě jiných, tam veselou, tu smutnou, tam v pravém slova smyslu žijící, tu vegetující. Někde jako by příroda shrnula až nadbytek svých darů k vyvolené ethnické skupině, jinde však zase jako by skoupě a nerada poskytla zbytečky toho, co udělila jiným až v přehojné míře. A přitom všude zachovává onen **dravý životní zákon, podle něhož jest život bojem od vzniku až do zániku, v němž vítězí jen silný.***

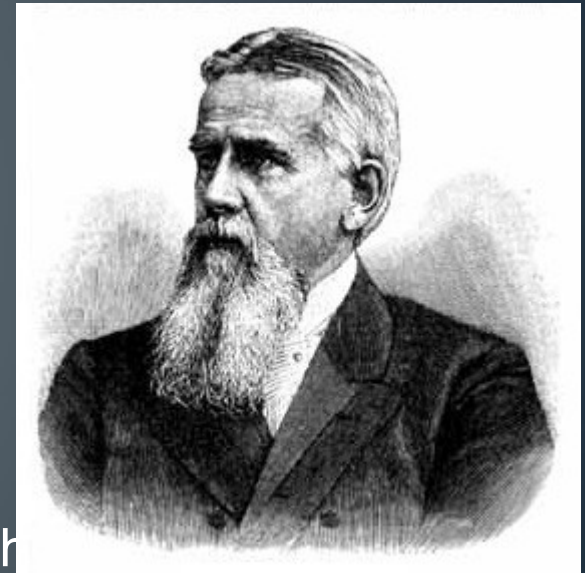
(Král, Jiří: Zeměpis člověka 1946, str. 10–11)

- *Černá rasa je nyní ve velmi zaostalé sociální situaci. Taková zaostalost však napomáhá získání početní převahy černých, protože jejich nízká životní úroveň je uchránila před poznáním způsobu kontroly porodů a plánování rodiny. Rovněž jejich zaostalé společenské tradice jsou důvodem, proč tu není omezováno manželství, což vede k jejich neomezenému rozmnožování, zatímco populace ostatních ras se snižuje vlivem kontroly porodů, omezování počtu manželství a pokračující zaměstnanosti. Na rozdíl od černých, **kteríjsou ve svém stále horkém podnebí leniví.***
- (Kaddáfí, M. Zelená kniha, str. 141–142)

Geopolitické teorie

Friedrich Ratzel (1844-1904)

- Stát – organismus, který se vyvíjí
- vlastnosti státu jsou kombinací charakteru národa (*Volk*) a půdy (*Boden*)
- Rozhodující přírodní vlastnosti:
 - Rozloha
 - Poloha a hranice
 - Půda a vegetace
 - Vztah k ostatním částem zemského povrchu

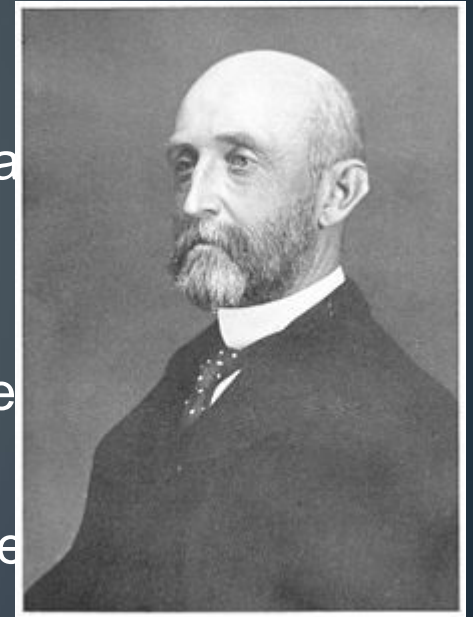
- Zdroje: sociální darwinismus a geografický determinismus
- **stát je biologický organismus**
- Zákony prostorového růstu: **Soupeření se sousedy** o geograficky cenné oblasti (organismy bojují o přežití, státy o životní prostor)
- Principem vztahů je tedy **boj o prostor – válka je přirozená nutnost řešení sporů**

- teorie **životního prostoru**(*Lebensraum*)
- Životní prostor
 - nikdy neuvedl definici (ani v knize *Lebensraum*)
- stát usiluje ve svém růstu o získání politicky cenných oblastí
- státy mají tendenci vrůstat do přirozeně uzavřených prostorů(např. povodí), tento sklon může být uspokojen pouze v hranicích světadílů

- Některé státy jsou **reálné velmoci** (*Weltmacht*)
- Reálná velmoc - (velikostní) hranice, která zajišťuje státu bezpečnost před sousedy
- v praxi 5 mil. km²
 - ČR 78 866 km²
 - Rusko 17 098 242 km²
 - USA 9 826 675 km²
 - Kanada 9 984 670 km²
 - Čína 9 706 961 km²

ALFRED T. MAHAN (1840-1914)

- Američan, Vliv námořní síly na dějiny (1790)
- Pojetí světa:
- Určujícími prvky jsou:
 - Světový oceán: souvislá a nepřerušovaná plocha která umožňuje jednotný celosvětový systém komunikace
 - Rusko-transkontinentální stát bez přístupu k oceánu
 - Evropské a asijské státy s přístupem k moři
 - 3 ostrovní státy nevázané na euroasijský kontinent
USA, Spojené království, Japonsko

- Hlavní teze:
- Světová rovnováha je dána soupeřením námořní a pozemní moci
- pro osudy států je důležitější než pevninské území kontrola moře, protože platí teze Waltera Raleigha(1552–1618):

Kdo vládne na moři, vládne obchodu, kdo vládne obchodu, disponuje bohatstvím světa, kdo disponuje bohatstvím světa, je vládce světa.

- Námořní moc:
 - Vojenské námořnictvo
 - Obchodní loďstvo
 - Námořní vojenské základny (Karibik - USA)

- Námořní moc: hlavně Spojené království a USA snaží se vybudovat silné loďstvo a námořní opěrné body (základny) po celém světě
- Pozemní moci: zejména Rusko snaží se dosáhnout široký přístup k moři a tím participovat na výhodách námořních mocností
- Hlavní konfliktní zónou je Asie
 - sever: kontroluje Rusko
 - jih: kontroluje Spojené království
 - mezi nimi *pás nestability* (cca 30°–40°s. š.)

- Strategie Anakondy:
- v globálním měřítku je nutné, aby námořní moc izolovala kontinentální části území protivníků
- bránila vzniku koalicí, které by umožnily pozemní moci podílet se na výhodách moci námořní
- Základní problém teorie: ?

RUDOLF KJÉLLEN (1864-1922)

- Doslovné chápání Ratzelových analogií
- Stát je smyslově rozumná bytost, organismus vyššího řádu („tělo“ je území, „duše“ je obyvatelstvo) má zvláštní druh rozumu a vůli k moci
- vede permanentní boj o svou existenci

- Státy podléhají biologickým procesům (růst, stáří, choroby)
- Vztahy států se řídí zákony přírodního výběru, nevyhnutelné jsou konflikty

- VELMOCI:
- jsou určující pro světový vývoj
- 2 typy:
 - světové (Británie, USA, Rusko, Německo)
 - velké (Francie, Itálie, Rakousko-Uhersko, Japonsko)
- Boj, přežije nejsilnější, malé státy zaniknou
- ÚZEMÍ je důležitější než obyvatelstvo
 - ztráta obyvatelstva (emigrace, válka) nemusí mít pro stát negativní následky
 - ztráta území je ale má vždy

Halford John Mackinder (1861–1947)

- Technologický vývoj:
 - během 19. století se rozvíjela železnice – pozemní doprava už rychlostí a operativností za námořní nezaostávala
- Světová rovnováha je dána soupeřením námořní a pozemní moci
- převaha jedné nad druhou se mění v čase:
 - do 1492 převažovala pozemní moc (kočovníci z Asie)
 - 1492 – 19. století: **Kolumbova éra** (*Columbian Age*) – převažovala moc námořní
 - 20. století: opět převaha pozemní moci

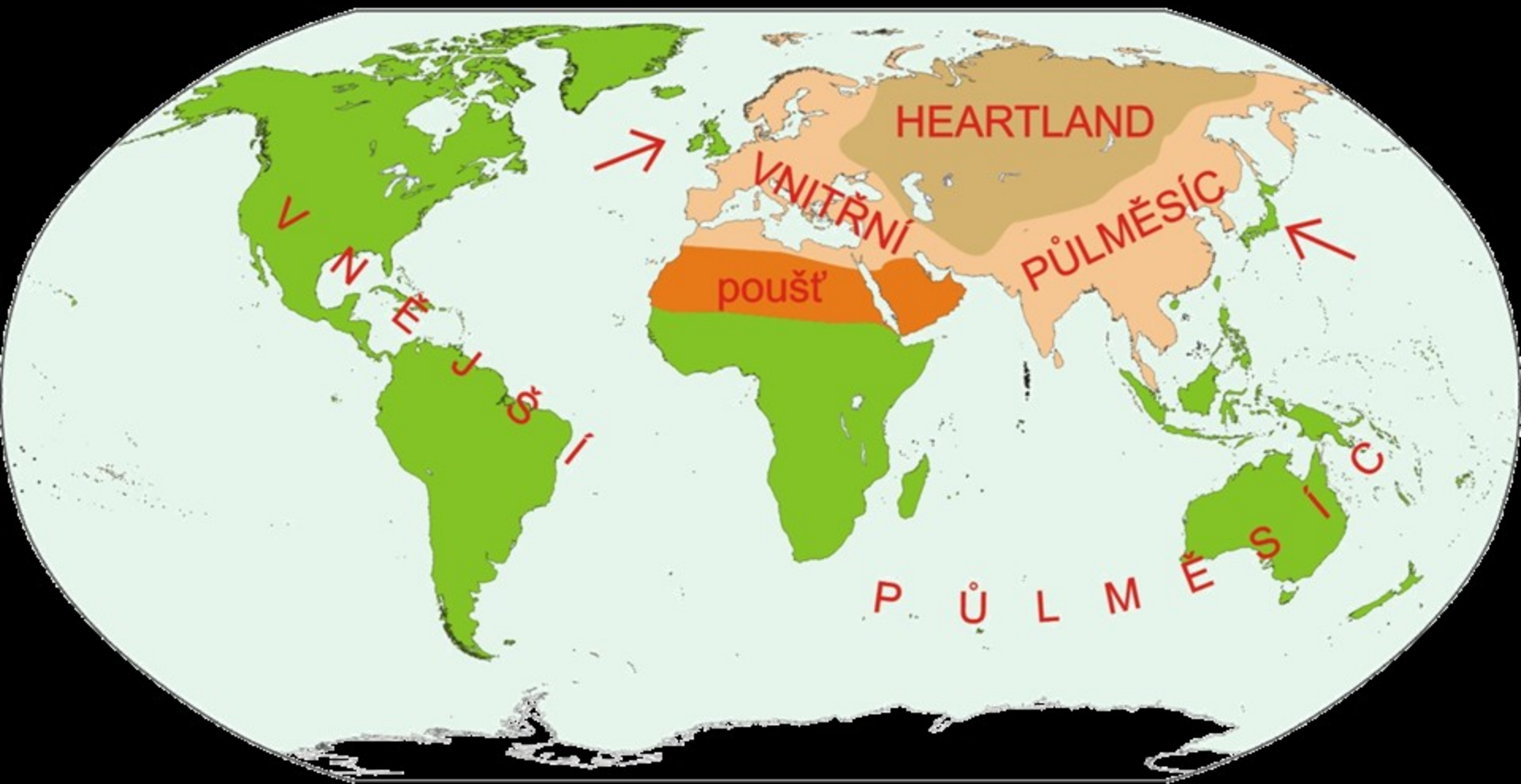
Globální model

- **Světový ostrov**(*WorldIsland*) – souvislý kus pevniny, Evropa, Asie a Afrika –tam žije většina obyvatel a tam se formují dějiny
- **Světový oceán**(*WorldOcean*) – soubor všech moří na Zemi
- ostrovy ve Světovém oceánu (Amerika, Austrálie, Británie, Japonsko ...) – jakási oceánská periférie, která bude aktivně přispívat do historie až v (blízké) budoucnosti

3 pásma na pevnině

- ***Heartland**** = vnitrozemí Světového ostrova bez přístupu k nezamrzajícím mořím
- ***Vnitřní půlměsíc (Inneror Marginal Crescent)*** = zbytek pevninské Evropy a Asie, severní Afrika
- ***Vnější půlměsíc (Outeror Insular Crescent)*** = „ostrovy“ ve Světovém oceánu (vč. Británie a Japonska) a subsaharská Afrika
- Ve strategické výhodě je Heartland (je z vnějšku nedobytný)

Mackinderova teorie Heartlandu

Heartland

- Největší přirozená pevnost na světě
- Nepřístupný pro námořní moc (řeky ústí buď do bezodtokých jezer, nebo do zamrzajících moří)
- Region má dostatek surovin a zemědělských produktů, čili není závislý na okolí
- Heartland byl až dosud zdrojem expanze do oblastí s lepšími podmínkami pro vznik velkých civilizací (Čína, Indie, Evropa, Blízký Východ)
- Mezi „vlastníky“ Heartlandu je mocenská kontinuita (mongolská říše, Rusko, SSSR)

Vztah Heartlandu a Vnitřního půlměsíce

- Pokud by se podařilo „pozemní“ mocnosti z Heartlandu ovládnout část Vnitřního půlměsíce (a tím se dostat na pobřeží Světového oceánu), získala by tato mocnost **absolutní dominanci nad světem**
- K tomu by mohlo dojít dvěma způsoby:
- „z vnějšku“: Mocnost z Vnitřního půlměsíce ovládne mocnost z Heartlandu (tj. Německo ovládne Rusko)
- „zevnitř“: Rusko expanduje do Vnitřního půlměsíce (Indie?, Východní Evropa?)

- Platí, že:

Kdo vládne východní Evropě*, ovládá Heartland. Kdo vládne Heartlandu, ovládá Světový ostrov. Kdo vládne Světovému ostrovu, ovládá svět.

Nicholas Spykman (1893–1943)

- Vychází z Mackindera, ale modifikuje ho podle zkušeností z 2. světové války, zabýval se hlavně problémem **bezpečnosti**
- geopolitickými hráči jsou pouze **velmoci**
- **Malé státy** mají podřízené postavení
- Platí představa o soupeření pozemní a námořní mocnosti

Model se podobá Mackinderovu, ale...

- svět se dělí na:
- **Heartland** (vnitrozemí Eurasie)
- **Vnější ostrovy a kontinenty**
(*Offshore Islands and Continents*)
- **Rimland** (pásmo izolující Heartland od nezamrzajících moří, územně totožný s Mackinderovým vnitřním půlměsícem)

...jiné chápání významu

- klíčový význam nemá Heartland, ale Rimland, ve kterém probíhá soupeření pozemní a námořní moci
- Námořní mocnosti nesmějí dopustit jeho ovládnutí pozemní velmocí, která ovládá Heartland, protože platí:
- ***...kdo vládne Rimlandu, vládne Eurasii, a kdo vládne Eurasii, vládne světu.***

(The Geography of Peace, 1944)

Postavení USA

- USA jsou ostrovem ve Světovém oceánu
- tento ostrov ale není izolovaný, ze západu i z východu se přibližuje k Eurasii
- pro obranu USA je klíčové Zabezpečení Dálného východu a Evropy, resp. prevence toho, aby byly příliš silné a ohrožovaly jejich světový primát:
 - Na Dálném Východě: nebezpečné spojení SSSR a Číny
 - V Evropě: nebezpečné sjednocení Evropy

V praxi...

- strategie anakondy uplatňovaná Spojenými státy na celý Heartland
 - garance obrany Turecka a Řecka
 - válka v Koreji (1950–1953)
 - válka ve Vietnamu (1965–1973)
- koncepce **zadržování komunismu** (*containment*) – vytvoření soustavy vojenských paktů namířených proti SSSR tvořených vždy USA a skupinou spojencův Rimlandu (NATO, CENTO – Bagdádský pakt, SEATO – Pakt pro jihovýchodní Asii)

Karl Haushofer (1869–1946)

- Německo po první světové válce nebylo v nejlepší kondici
 - Územní a demografická redukce, ztráta kolonií
 - Živná půda pro radikalizaci – boj o prostor
 - Velká odezva geopolitiky v politice, snaha geopolitiků o vliv na politiku
- *Je třeba, aby všechny složky národa chápaly jednotně a rozhodně, že životní prostor, který má Německo dnes, nestačí a jeho hranice jsou neudržitelné. Německý národ si s přispěním geopolitiky musí uvědomit stísněnost prostoru.*

K. Haushofer

- *Dobytí heartlandu umožní Německu ovládnutí světa*

- Základní pojmy:
 - **Životní prostor**(*Lebensraum*)
- hlediska potřeby životního prostoru jsou 2 druhy národů:
 - **Statické národy**(na nebo za vrcholem demografického rozvoje, bez vůle expandovat, na hranici úpadku)
 - **Dynamické národy**(početně rostou, potřebují k svému rozvoji nový životní prostor)
- Dynamické národy získávají potřebný prostor válkami
- životního prostoru není „dost pro všechny“

- **hranice**(*Grenze, Volksgrenze*)
- ...jsou odrazem permanentního bojového pole, místem, kde národy osvědčují svoji zdatnost
- bezkonfliktní hranice jsou naprosto výjimečné

- **soběstačnost**(*Autarkie*)
- cílem šíření státu je získání takových oblastí, kterému zajistí soběstačnost – úroda, suroviny

- **Panregiony** (*Pan-Regionen*)
- Panregiony jsou transkontinentální bloky spojené ekonomicky (jsou hospodářsky soběstačné, nezávislé na ostatních panregionech)
- ideologicky (dominují jim *pan-ideje*)
- státy si konkurují životním prostorem (pouze) v rámci jednoho panregionu, ne přes jeho hranice
- Struktura panregionu:
 - Jádru (sever) jádru dominuje 1 světová velmoc
 - Periférie (jih)

Haushoferova teorie globálních panregionů

